

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Викладено теоретико-методологічні засади дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону; охарактеризовано основні методологічні підходи до процесу дослідження: системний та комплексний; також охарактеризовані основні методи дослідження: економіко-статистичний, порівняльний, балансовий, рядів динаміки тощо. У роботі представлена власна модель та структура методологічного дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону.

Ключові слова: *Карпатський регіон, господарський потенціал, методологічні підходи, методи дослідження.*

Постановка проблеми. Оптимізація пріоритетних напрямків регіонального розвитку є запорукою системного та збалансованого розвитку країни як єдиного народногосподарського комплексу загалом. Правильне виділення цих напрямків базується на вивченні теоретико-методологічних основ потенціалу регіонального розвитку, а також практичних їх проявів, зокрема закономірностей, тенденцій та факторів впливу.

Для кожного дослідника одним із визначальних чинників успішного досягнення поставленої мети та виконання обґрунтованих завдань є вибір методики та методології досліджень. Це в повній мірі стосується також і проведення аналізу господарського потенціалу діяльності окремого регіону, галузі чи країни в цілому.

Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області) займає площу в 56,6 тис. км² (9,4% території України), де проживають 6,5 млн. чол. (12,7% її населення). Значну частину цієї території займають Українські Карпати – унікальна гірська екосистема на заході України.

З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин в останні роки поглибилися, тенденції до погіршення економічного стану в регіоні: розбалансовані господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат [19, с. 42]. Саме цей регіон вже не один десяток років є донором некваліфікованої робочої сили для країн Західної Європи.

Карпатський регіон має різнорівневу систему виробничих відносин, а його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироби [19, с. 42]. Зокрема, в Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях панівне місце займають лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси, що характеризуються значною енерговитратністю. Нарощення обсягів виробництва в цих галузях

супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, постійним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону [18, с. 244].

В останні роки у Карпатському регіоні, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних техногенних аварій і катастроф. У регіоні діє майже триста промислових об'єктів, що мають підвищений екологічний ризик функціонування. За забрудненістю повітря і вод Карпатський регіон займає четверте, а за забрудненістю ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами, відповідно, перше і друге місця в Україні [18, с. 245].

Як бачимо, стійкі нагромаджені проблеми господарського комплексу Карпатського регіону зумовлюють актуальність поглибленого їх дослідження з метою визначення шляхів їх вирішення. Разом з тим у відомій нам літературі не висвітлюються питання методики та методології досліджень господарського потенціалу Карпатського регіону.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Серед науковців, які активно займалися дослідженнями розвитку економічних трансформацій регіонів, були: А.Г. Айрапетова, І.Я. Антоненко, П.Д. Біленчук, Б.В. Буркинський, М.П. Войнаренко, Т.П. Галушкіна, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, А.С. Еліфанов, І.В. Запоточний, С.В. Зеленський, Я.В. Коваль, В.С. Кравців, А.Г. Мазур, М.В. Мінченко, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, Д.М. Стеченко, О.В. Ольшанська, Л.Г. Чернюк та ін. Не дивлячись на значну кількість наукових праць з регіональної економіки, на даний час можна констатувати про недостатню увагу з боку науковців до методики дослідження господарського потенціалу регіонів.

Внесок у формування методики і методології регіональних досліджень, розробку індивідуальної методики вимірів регіональної дина-

міки зробив В.І. Чужиков [20]. Методика оцінювання регіонального потенціалу для забезпечення економічного зростання та методичні підходи до визначення його ефективності була запропонована Л.О. Петковою. Проте залишаються малодослідженими питання обґрунтування методичних підходів до вивчення економічної діяльності регіону, вибору методичного інструментарію.

У 2013 р. вийшло у світ фундаментальне наукове монографічне дослідження НАН України «Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах» (наук. ред. В. С. Кравців). Предметом дослідження третього тому став промисловий потенціал, що є одним з базисних системоутворюючих елементів економіки Карпатського регіону України [9]. У колективній монографії було проведено аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку промисловості Карпатського регіону в розрізі областей та окремих підприємств, а також висвітлено особливості її структурно-інституційної трансформації. Автори відзначають, що промислові підприємства забезпечують значну частку доходів бюджетів і соціальних фондів, формують інвестиційний потенціал і визначають спрямованість науково-технологічного розвитку економіки регіону. Вони акцентують увагу на проблемі інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку промисловості та особливостях формування внутрішнього ринку промислової продукції регіону. Практичну цінність становлять сформульовані пропозиції щодо покращення політики модернізації промисловості на рівні держави й галузевому рівні в розрізі стратегічно важливих і проблемних видів промислової діяльності регіону [9].

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є аналіз сучасних методологічних

підходів до вивчення проблем економічної діяльності регіону, а також обґрунтування перспектив щодо їх застосування для вивчення господарського потенціалу Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. Провідним компонентом будь-якого наукового дослідження є методологія, яка визначає принциповий підхід до економічних явищ і процесів, вивчає принципи побудови, форми організації та способи науково-пізнавальної діяльності [4, с. 54]. Метод визначає шлях цього дослідження.

У дослідженнях господарського потенціалу регіону основоположним поняттям, інтегрованим об'єктом пізнання є сам «регіон». З позицій управління регіон виступає соціально-економічною територіальною формою організації управління країни чи суспільства. Враховуючи трансформаційні процеси в економіці України, «регіон» розглядається як територіально цілісна частина країни, що має особливий комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, які визначають її спеціалізацію та напрям господарської діяльності в системі національного господарства, забезпечують процес відтворення, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх соціальних питань життєдіяльності громад [2, с. 182]. Економічні, соціальні, екологічні процеси, які відбуваються в регіонах, перебувають в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.

У світлі теми нашого дослідження важливим є визначення терміну «потенціал». У перекладі з латинської «потенціал» (potentia) означає «міць, сила». Узагальнення визначень терміна «потенціал», наведених в окремих енциклопедичних виданнях, подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «потенціал» в енциклопедичних виданнях

Джерело	Зміст
Сучасний тлумачний словник української мови [17, с. 576]	Потенціал – можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використаними. Економічний потенціал – сукупність економічних ресурсів і можливостей країни (групи країн), що можуть бути використані для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства.
Словник іншомовних слів [10, с. 127]	Потенціал – сукупність усіх наявних засобів, можливостей держави, які можуть бути використані в будь-якій галузі, ділянці, сфері.
Економічна енциклопедія [7, с. 627]	Потенціал – запаси, засоби, джерела, що є в наявності і можуть бути приведені в дію, а також бути використані для досягнення певних цілей, або як можливості окремої особи, суспільства, держави у відповідній галузі.
Географічний енциклопедичний словник [5, с. 282]	Потенціал – це засоби, запаси, джерела, що є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використанні для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення будь-якого завдання.

*Складено автором на основі енциклопедичних джерел

Варто відмітити, що термін «потенціал» набув широкого використання в сучасній науковій термінології. У суспільно-географічних дослідженнях «потенціал» використовується у таких поняттях як: потенціал території, природно-ресурсний потенціал, економічний,

інфраструктурний, транспортний, соціальний, демографічний, трудовий, інноваційний, інвестиційний, інтегральний потенціал регіону тощо. Методологічні підходи до визначення сутності поняття «потенціал території» наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Методологічні підходи до визначення сутності поняття «потенціал території», «потенціал регіону»

Джерело	Зміст
Г.М. Бондарчук [3, с. 90]	Економічний потенціал області розкриває максимальну можливість усієї господарської, інноваційної та організаційно-управлінської системи, що визначає максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ та послуг для жителів регіону, якого можна досягнути при ідеальних умовах (зважаючи на можливі ризики) і оптимальному використанні ресурсів.
Л. О. Гришина [6, с. 96]	Економічний потенціал регіону – це сукупна здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку.
М. Ю. МIRONENKO [11]	Під потенціалом регіону слід розуміти сукупність можливостей і здібностей господарюючих суб'єктів, що діють на його території, на базі наявних ресурсів, забезпечувати найбільш стійкий розвиток соціально-економічної системи з урахуванням екологічних умов.
В.П.Нагірна [14, с. 32]	Інтегральний потенціал території поєднує всі ресурси території(природні, трудові, виробничі, фінансові, наукові, інтелектуальні, інформаційні тощо), які можуть бути залучені до господарської діяльності, і саму територію.

*Складено автором на основі наукових джерел

Узагальнюючи, можна констатувати, що для визначення господарського потенціалу Карпатського регіону за основу дослідження слід брати стан використання усіх наявних ресурсів, здатних забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей.

За загальноприйнятим визначенням, методологія досліджень – вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання і найбільш виважені та доцільні шляхи вирішення наукової проблеми. Щодо методології економічних досліджень, то це – система принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів і об'єктів господарського комплексу [12, с. 3].

Теоретико-методологічні основи дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону включають теоретичні засади (закони та принципи розвитку господарства) та практичні їх прояви, зокрема, чинники розвитку, закономірності та тенденції, що виявляються загальнонауковими та спеціальними методами (рисунок 1).

Зупинимось на особливостях господарського комплексу регіону. Спеціалізацію Карпатського регіону визначають: нафтова, нафтопереробна і газова промисловість; машинобудування (приладо-, верстатобудування, транспортне, сільськогосподарське машинобудування, випуск обладнання для нафтової і газової

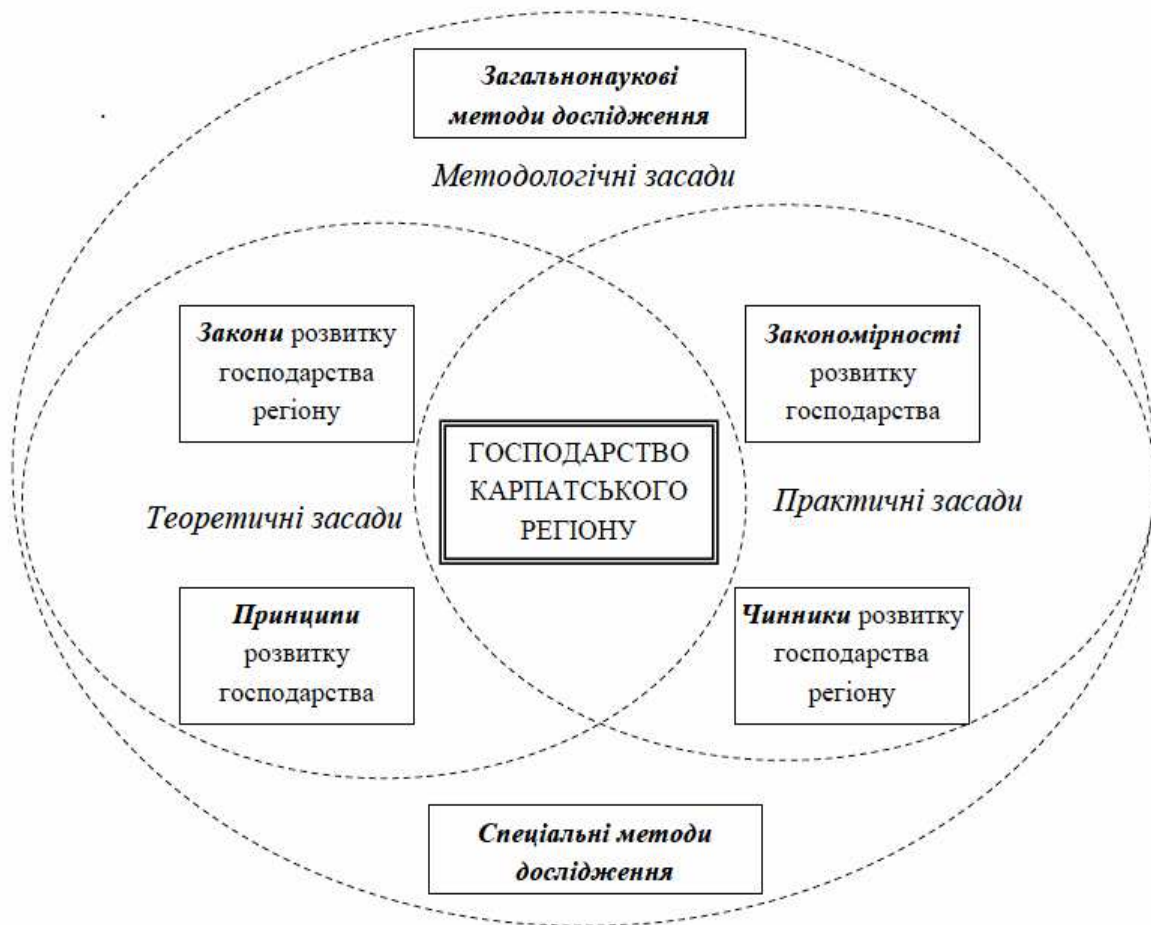
промисловості); хімічна промисловість (виробництво калійних добрив, медичних препаратів); лісова, деревообробна, меблева, целюлозно-паперова, лісохімічна промисловість; харчова промисловість; легка промисловість; рекреаційне господарство.

Кожне методологічно вірно організоване дослідження має опиратися на теоретичні засади у вигляді законів функціонування і розвитку об'єкту дослідження. Дослідження потенціалу регіону повинне базуватися на комплексному використанні наукових принципів і методичного апарату різних економічних теорій. Зокрема, використання методичного апарату економічної теорії є доцільним при дослідженні потенціалу економічного розвитку й факторів виробництва регіону, розробці інструментів управління факторами виробництва, дослідженні конкурентоспроможності регіону. Використання методичного апарату теорій регіонального розвитку є доцільним при дослідженні особливостей просторової організації економіки регіону, оцінці її ефективності, дослідженні форм і способів взаємодії регіональних ринків, обґрунтуванні джерел економічного росту [1, с. 312].

Більшість проблем соціально-економічного характеру та економічного розвитку в першу чергу зароджуються на рівні регіону, і тільки з часом набувають загальнонаціональних масштабів. Тому системний та комплексний

підхід до дослідження потенціалу Карпатського регіону є основою методологічних і методичних досліджень. Системний підхід характеризує вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, які утворюють систему. Комплексний підхід дає змогу досліджувати

визначену ситуацію, явище як окремий об'єкт, що має різні прояви та відмінності [12, с. 3]. Системний аналіз та комплексний підхід тісно взаємопов'язані і не можуть застосовуватися окремо один від одного.

Рисунок 1. Модель та структура методологічного дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону. (Розробка автора)

Жодна наука не може обійтися без таких філософських категорій, як причина, наслідок, необхідність, сутність, зміст, закон тощо, тому методологічною основою будь-якого економічного дослідження є діалектичний метод пізнання. Він виступає, з одного боку, безпосереднім способом побудови економічних концепцій, теорій, гіпотез тощо, шляхом формування певного комплексу принципів, передумов, орієнтирів, а з іншого – опосередкованим способом, через метод економічної теорії і передусім політичної економії [13, с. 33]. З огляду на це, теоретико-методологічною основою дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону має бути діалектичний метод пізнання економічних процесів і явищ, що дає змогу визначити роль та значення господарства регіону для розвитку національ-

ної економіки України, а також розкрити особливості його функціонування.

Таким чином, вихідною методичною базою дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону має бути системний та комплексний, діалектичний підходи, що зумовлює необхідність вивчення окремих елементів і системи в цілому в постійному русі, змінах, в процесі постійного оновлення.

Системний підхід передбачає всебічний аналіз на основі принципу взаємопов'язаності всіх об'єктів, явищ і процесів господарського комплексу та етапності їхнього дослідження: від поставленої мети, визначення завдань, формулювання наукової гіпотези до розробки моделі оптимального варіанта розміщення виробництва, розвитку територіальної економічної системи тощо. Загалом сутність системного

підходу зводиться до того, що діяльність будь-якого структурного елемента господарства регіону, що є його підсистемою, певним чином впливає на діяльність усіх інших його частин. Застосування принципів системного підходу дає змогу розглядати велику економічну проблему як особливу, певним чином структуровану систему у взаємодії з іншими [15, с. 26].

При розв'язанні конкретних дослідницьких завдань доцільно використовувати окремі різновиди системного підходу: еволюційний підхід (при дослідженні траєкторій розвитку економічних процесів у регіоні, обґрунтуванні перспектив і виборі оптимальних напрямків розвитку); геосистемний підхід (при вивченні характеру взаємодії регіону в рамках національного й світового економічних просторів); відтворювальний підхід (при декомпозиції і вивченні структури регіональної економіки) [1, с. 312].

Завдяки діалектичному та системному підходам, регіон розглядається як складна соціально-економічна система, що постійно розвивається і пов'язана з іншими регіонами різноманітними міжрегіональними взаємодіями. У системному підході в особливий об'єкт дослідження виділяється структура зв'язків між елементами системи та між досліджуваною системою і системами, які взаємодіють з нею. При цьому вивчають всю систему зв'язків і відносин, весь комплекс підсистем та їх найважливіших параметрів за тривалий період, що дає змогу оцінити динамічні зміни у функціонуванні господарства. Такими можуть виступати кількісні значення, а також спеціальні показники.

Такий методологічний підхід до вивчення господарського потенціалу Карпатського регіону сприятиме одержанню обґрунтованих достовірних результатів, що слугуватимуть базою для висновків та окреслення перспектив щодо подальшого його розвитку.

В основі будь-якого дослідження лежить система методів, які виходять із методологічних засад. Виділяють загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні чи конкретно-наукові групи методів. Здебільшого при дослідженні будь-якого процесу використовуються певною мірою методи різних груп.

Дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону пропонуємо здійснювати з використанням широкого спектра методів: аналізу і синтезу, абстрагування і конкретизації, історичного, абстрактно-логічного, монографічного, статистично-економічного, системного аналізу, розрахунково-конструктивно-

го, економічної статистики.

Для вивчення структури економічних явищ використовується метод синтезу, що передбачає уявне об'єднання окремих елементів об'єкта дослідження в єдине ціле. Аналіз передбачає розчленування на складові частини об'єктів господарської діяльності, при цьому кожен структурний елемент детально вивчається. Аналіз та синтез в рамках системного підходу дадуть можливість комплексного вивчення структури господарського комплексу Карпатського регіону та внутрішніх взаємозв'язків його елементів (галузей і ланок).

Виявити закономірності розвитку елементів господарської системи Карпатського регіону та обґрунтувати перспективи їх розвитку, допоможе також застосування історичного та логічного методів. Так, історичний метод забезпечить аналіз розвитку підприємств регіону з початку періоду трансформаційних перетворень.

Використання системного аналізу в дослідженні господарського потенціалу Карпатського регіону дасть змогу комплексно оцінювати розміщення виробництва, ефективність капітальних вкладень, упровадження інноваційних форм розвитку, вдосконалювати принципи розвитку.

Структурно-галузева будова господарства Карпатського регіону також досліджується за допомогою методу структурного аналізу. Структурний аналіз об'єктів та процесів полягає у структуризації та вивченні окремих аспектів їхньої структури: функціонального, який відображає сукупність зв'язків між складовими системи, її елементами; галузевого (компонентний), який характеризує склад, сукупність і співвідношення галузей, видів діяльності, компонентів, що становлять певну систему; територіального, який відображає співвідношення і взаємне розміщення різних форм територіального зосередження певних видів господарської діяльності (зон, районів, вузлів, центрів, пунктів тощо) тощо [8, с. 18].

Структурний аналіз дозволяє виділити особливості господарського комплексу Карпатського регіону. Нагадаємо, що провідними тут є паливна промисловість та електроенергетика, машинобудування, хімічна, будівельних матеріалів, легка та лісова галузі промисловості, агропромисловий, транспортний, рекреаційний міжгалузеві комплекси. Паливна промисловість та електроенергетика базуються на видобутку вугілля у Червонограді, переробці нафти (Львів, Надвірна, Дрогобич, Борислав) і виробництві електроенергії на теплових електростанціях (Бурштинська, Добротвірська). У

машинобудуванні переважають трудомісткі галузі (транспортна — автобуси, тролейбуси, мопеди, велосипеди; сільськогосподарське машинобудування; радіоелектроніка й електротехніка; приладобудування та верстатобудування). Хімічна промисловість району орієнтується на поклади калійної та кухонної солі, самородної сірки, озокериту, кам'яного вугілля, нафти й природного газу. Галузями спеціалізації Карпатського регіону є лісозаготівельна, лісохімічна та деревообробна промисловість. Основні регіони їх розвитку – передгір'я Карпат (Жидачів, Івано-Франківськ, Чернівці, Свалява, Надвірна, Брошнів-Осада тощо). Використовуючи місцеву та привізну сировину, а також значні трудові ресурси району, набула значного розвитку легка промисловість (основні центри – Львів, Чернівці, Червоноград, Коломия, Ужгород, Мукачеве, Івано-Франківськ, Тисмениця).

Особливість сільського господарства Карпатського району полягає в суттєвих відмінностях у спеціалізації. Передкарпаття спеціалізується на льонарстві, картоплярстві та молочно-м'ясному тваринництві. Більшій частині зони широколистяних лісів притаманні зернове господарство, буряківництво, м'ясо-молочне тваринництво. У Карпатах поряд з льонарством розвивається молочно-м'ясне тваринництво, у тому числі вівчарство, на Закарпатті – виноградарство, садівництво, молочно-м'яс-

не тваринництво. Харчова промисловість переважно орієнтована на переробку місцевої сировини, тому провідними галузями є борошномельна, цукрова, плодоовочева, спиртогорілчана, виноробна, тютюнова, молочна, м'ясна. Велике значення в Карпатському районі має туристське й санаторно-курортне господарство.

До спеціальних методів, які слід використовувати для аналізу господарського потенціалу Карпатського регіону, належать: економіко-статистичний, балансовий, картографічний, економіко-математичного моделювання, районного планування, районування, типізації, соціально-економічного прогнозування, порівняльний метод, метод польових досліджень тощо.

Зокрема, дослідження розвитку економіки Карпатського регіону доцільно здійснювати із застосуванням економіко-статистичного методу. Він дозволяє систематизувати різноманітну інформацію, вивчати господарські об'єкти та їхнє розміщення, порівнювати об'єкти та визначати рівні їхнього розвитку за конкретними параметрами, проводити типізацію за рядом ознак.

За допомогою економіко-статистичного методу здійснюється визначення обсягів виробництва окремих видів продукції та оцінка їх зміни (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства Карпатського регіону (у фактичних цінах; млн.грн.)*

Області	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Закарпатська	58,2	107,9	199,2	294,5	333,7	372,2	467,6
Івано-Франківська	37,9	97,0	216,0	316,0	353,1	378,9	465,9
Львівська	62,7	157,5	287,4	391,7	376,4	436,4	535,0
Чернівецька	33,5	82,1	199,9	280,8	293,3	291,3	335,2
Карпатський регіон	192,3	444,5	902,5	1283	1356,5	1478,8	1803,7

*За даними [16]

Статистичний метод передбачає обробку, аналіз і систематизацію статистичної інформації, дає можливість кількісно охарактеризувати фактори, які впливають на стан об'єктів, дозволить порівняти конкретні кількісні та якісні характеристики рівня розвитку соціально-

економічних систем Карпатського регіону (обчислення індексів, метод кореляцій тощо).

При вивченні та характеристиці змін у часі показників товарного виробництва у Карпатському регіоні доцільним є застосування рядів динаміки (табл. 4, 5).

Таблиця 4

Індекси промислової продукції (відсотків до попереднього року)*

	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	103,1	111,2	108,0	99,5	95,7	89,9
Закарпатська	107,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1
Івано-Франківська	104,8	100,2	125,7	101,2	95,3	98,9
Львівська	93,2	100,9	112,8	101,6	101,2	97,2
Чернівецька	109,6	111,9	89,6	86,8	103,7	92,9
Карпатський регіон	103,8	114,0	107,5	97,8	99,3	98,8

*За даними [16]

Індекси продукції сільського господарства (відсотків до попереднього року)*

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	98,2	98,5	119,9	95,5	113,3	102,8
Закарпатська	103,7	97,1	105,4	104,0	102,5	101,6
Івано-Франківська	108,8	100,8	113,3	106,3	102,0	106,2
Львівська	101,9	95,7	114,0	104,2	100,7	105,7
Чернівецька	103,5	103,0	110,8	101,0	103,5	105,1
Карпатський регіон	104,5	99,2	110,9	103,9	102,2	104,7

*За даними [16]

Широке застосування в дослідженні особливостей розвитку господарства регіону, особливо при аналізі аналітичної інформації, має метод порівняння. Порівняльний метод використовують для зіставлення об'єктів. Застосування його актуальне у дослідженнях, що стосуються визначення рівня диференціації регіональних соціально-економічних систем. Кількість ознак, за якими порівнюють регіональні комплекси, може бути значною через необхідність систематизації елементів, що їх складають, наприклад, за функціональною структурою, соціальними показниками розвитку, структурним призначенням об'єктів, за особливостями розташування та забезпечення трудовим, природним, виробничим, науково-технічним, інноваційним потенціалом [15, с. 29].

У процесі порівняння регіонального і загальноукраїнського значень показника здійснюється промислове районування. При застосуванні численних показників, що характеризують господарський потенціал Карпатського регіону, ми отримуємо уявлення про специфіку регіону порівняно з іншими регіонами, рівень соціально-економічного розвитку, загалом – його бізнес-оцінку.

Для збирання первинної соціально-економічної інформації на місці використовується метод польових досліджень. За його допомогою можна дослідити наявні соціально-економічні процеси та явища в межах регіональної господарської системи, особливості просторової диференціації рівнів господарського освоєння територій регіону, ступеня залучення ресурсного потенціалу і впливу господарських систем регіону на довкілля.

Балансовий метод полягає в обробці, зіставленні й аналізі показників та статистичних даних підприємств, галузей, вимірюванні пропорцій в економіці у вартісній і натуральній формах. Цей метод допомагає визначити оптимальне співвідношення між ресурсами та їх використанням, між галузями спеціалізації регіону і галузями, які доповнюють територіальний комплекс; виявляти будь-які пропорції та взаємозв'язки, що утворюються в

процесі відтворення. Баланси можуть використовуватись для характеристики ресурсів певних продуктів, їх розподілу й використання в національній економіці, наприклад, баланси паливних ресурсів, будівельних матеріалів. Їх складають переважно в натуральних показниках [8, с. 19].

Баланси необхідні для розробки раціональних міжрегіональних та внутрішньо-регіональних зв'язків. Обґрунтування розміщення нового підприємства (вибір регіону для будівництва підприємства, розрахунки забезпеченості його сировиною, паливом, енергією, водою, трудовими ресурсами) слід здійснювати за допомогою балансового методу.

Графічні методи допоможуть наочно у зображеннях виявити тенденції в змінах обсягів виробництва, переліку основних підприємств, галузей Карпатського регіону.

Картографічний метод за допомогою побудови карт, надає інформацію про розміщення продуктивних сил, карта дозволяє наочно уявити особливості територіального розміщення виробництва у регіоні. Карта є джерелом одержання інформації про особливості територіальної організації господарства регіону. Завдяки використанню карт, картосхем, картограм, картодіаграм свідомо сприймаються та запам'ятовуються не тільки особливості розміщення, але й статистичні матеріали, що характеризують рівень розвитку галузей, економіки регіону в цілому.

Районне планування – це особливий комплексний метод, що слід застосовувати у процесі проектування розміщення виробництва на рівні регіону у поєднанні з його містобудуванням. Він поєднує методи математичного моделювання, картографічний, метод енерговиробничих і природно-ресурсних циклів, балансовий.

Метод економіко-математичного моделювання – це комплекс наукових підходів та інструментів, що сформувався на стику економіки з математикою і кібернетикою, що сприяє моделюванню економічних процесів. Для дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону це – моделювання просто-

рових процесів розвитку економіки регіону, обґрунтування оптимізаційних моделей регіонального розвитку для прийняття управлінських рішень. Використання комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій дасть змогу опрацювати масив статистичних даних щодо рівня, структури, особливостей розвитку та функціонування соціально-економічної системи регіону. Цей метод при дослідженні господарського потенціалу Карпатського регіону сприятиме оптимізації рішень щодо вибору варіантів і моделей розвитку.

Метод соціально-економічного прогнозування – сукупність наукових підходів та інструментів для створення прогнозів розвитку і функціонування соціально-економічної системи регіону у майбутньому. В ньому поєднуються економіко-математичні методи та моделі, метод експертних оцінок, прогнозні оцінки, метод аналогій тощо [8, с. 22]. Для узагальнення отриманих результатів можна застосовувати методи індукції, дедукції та інші загальноприйняті методи і сучасні економіко-статистичні прийоми із застосуванням ПЕОМ та пакетів прикладних програм.

Висновки. Таким чином, використання викладених методологічних основ досліджен-

ня дасть змогу забезпечити достатню достовірність одержаних оцінок і прогнозних даних, правильно оцінити конкретні моменти розвитку господарського потенціалу Карпатського регіону і на цій основі визначити перспективи розвитку. Втілення в життя децентралізованої моделі управління вимагає підвищеної відповідальності на рівні місцевих гілок влади за створення умов досягнення економічного зростання в регіоні. Науково-методологічні основи дослідження сприятимуть підвищенню ефективності управлінських рішень в процесі управління господарським потенціалом регіону. У даному дослідженні запропоновано використовувати такі методологічні підходи для аналізу господарського потенціалу Карпатського регіону: системний та комплексний, які взаємно доповнюють один одного. Вказані підходи реалізуються групами методів: загальнонауковими (аналізу і синтезу, системного аналізу, історичного та логічного аналізу, структурного аналізу); спеціальними (економіко-статистичний, порівняльний, польових досліджень, балансовий, картографічний, економіко-математичного моделювання, районного планування, соціально-економічного прогнозування тощо).

Література:

1. *Андерсон Н. В.* Науково-методологічні підходи до підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів і території України / *Н. В. Андерсон, С. К. Харічков* // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 2 (45). – С. 312-317.
2. *Богашко О. Л.* Теоретичне обґрунтування економічної сутності регіону / *О. Л. Богашко* // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Спеціальний випуск до №7-8 «Інвестиції XXI століття: соціальні орієнтири» / наук. ред. І. К. Бондар. – К., 2003. – С. 182-186.
3. *Бондарчук Г. М.* Комплексний соціально-економічний розвиток території як шлях до поліпшення якості життя населення Луганської області / *Г. М. Бондарчук* // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16 (205). – С. 90-93.
4. *Вантук В. П.* Методика дослідження ресурсного потенціалу в АПК / *В. П. Вантук* // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 54-58.
5. Географический энциклопедический словарь: понятия и термины / Гл. ред. *А. Ф. Трёшников*. – Москва: Сов. энциклопедия, 1988. – 432 с.
6. *Гришина Л. О.* Оцінка економічного потенціалу регіону при формуванні стратегії його розвитку / *Л. О. Гришина, Г. В. Єфімова, Н. В. Гришина* // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. – 2011. – №19. (серія «Економічні науки»). – С. 95-101.
7. Економічна енциклопедія: У двох томах. Т. 1 // Редкол. *С. В. Мочерний (відп. ред.)* та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. *Заблоцький Б. Ф.* Регіональна економіка: навч. посібник / *Б. Ф. Заблоцький*. – Львів: Новий світ – 2000, 2011. – С. 8-19
9. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. *В. С. Кравців*. – Львів, 2013. – Т. 3. Промисловий потенціал / відп. ред. *С. Л. Шульц*. – 292 с.
10. *Коломієць М. П.* Словник іншомовних слів / *М. П. Коломієць, Л. В. Молодова*. – К.: Освіта, 1998. – 190 с.
11. *Мироненко М. Ю.* Організаційні аспекти управління економічним потенціалом регіону / *М. Ю. Мироненко* // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>
12. *Михайлова Л. І.* Методика та методологія дослідження зовнішньоекономічної діяльності / *Л. І. Михайлова, Л. О. Дашутіна*: Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Випуск 4 (59). – С. 3-6.
13. *Мочерний С. В.* Методологія економічного дослідження / *С. В. Мочерний*. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
14. *Нагірна В. П.* Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону / *В. П. Нагірна* // Український географічний журнал. – 2010. – № 2. – С. 32-35.
15. Регіональна економіка: тексти лекцій / *О. В. Ольшанська, М. І. Фацевський, І. В. Білоконь та ін.*; за заг. ред. *М. І. Фацевського, О. В. Ольшанської*. – К.: КНЕУ, 2009. – 328 с.
16. Статистичний щорічник за 2014 рік // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

17. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2009. – 832 с.
18. Химинець В. В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Карпатського регіону / В. В. Химинець // Карпатська конференція з проблем охорони довкілля «Carpatian Environmental Conference - CEC-2011 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Мукачево-Ужгород, 15-18 травня 2011 р.: тези доповідей. – Ужгород, 2011. – С. 244-245.
19. Химинець В. В. Карпатський регіон у контексті сталого розвитку України / В. В. Химинець // Наук. вісник УжНУ. Сер. «Економіка». – 2012. – № 37. – Частина 3. – С. 40-45.
20. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: Монографія / В. І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.

References:

1. Anderson N. V. Naukovo-metodolohichni pidkhydy do pidvyshchennia konkurentospromozhnosti prykordonnykh rehioniv i terytorii Ukrainy / N. V. Anderson, S. K. Kharichkov // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. – 2012. – Vypusk 2 (45). – S. 312-317.
2. Bohashko O. L. Teoretychne obruntuvannia ekonomichnoi sutnosti rehionu / O. L. Bohashko // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Spetsialnyi vypusk do #7-8 «Investytsii XXI stolittia: sotsialni oryentyry» / nauk. red. I. K. Bondar. – K., 2003. – S. 182-186.
3. Bondarchuk H. M. Kompleksnyi sotsialno-ekonomichnyi rozvytok terytorii yak shliakh do polipshennia yakosti zhyttia naselennia Luhanskoï oblasti / H. M. Bondarchuk // Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. – 2013. – # 16 (205). – S. 90-93.
4. Vantukh V. P. Metodyka doslidzhennia resursnoho potentsialu v APK / V. P. Vantukh // Ekonomika APK. – 2006. – # 4. – S. 54-58.
5. Neohrafycheskyi entsyklopedycheskyi slovar: poniattia y termyny / Hl. red. A. F. Trëshnykov. – Moskva: Sov. entsyklopedyia, 1988. – 432 s.
6. Hryshyna L. O. Otsinka ekonomichnoho potentsialu rehionu pry formuvanni stratehii yoho rozvytku / L. O. Hryshyna, H. V. Yefimova, N. V. Hryshyna // Zbirnyk naukovykh prats Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. – 2011. – #19. (seriia «Ekonomichni nauky»). – S. 95-101.
7. Ekonomichna entsyklopediia: U dvokh tomakh. T. 1 // Redkol. S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademii», 2000. – 864 s.
8. Zablotskyi B. F. Rehionalna ekonomika: navch. posibnyk / B. F. Zablotskyi. – Lviv: Novyi svit – 2000, 2011. – S. 8 19
9. Karpatskyi rehion: aktualni problemy ta perspektivy rozvytku: monohrafiia u 8 tomakh / NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen; nauk. red. V. S. Kravtsiv. – Lviv, 2013. – T. 3. Promyslovyy potentsial / vidp. red. S. L. Shults. – 292 s.
10. Kolomiets M. P. Slovyk inshomovnykh sliv / M. P. Kolomiets, L. V. Molodova. – K.: Osvita, 1998. – 190 s.
11. Myronenko M. Yu. Orhanizatsiini aspekty upravlinnia ekonomichnym potentsialom rehionu / M. Yu. Myronenko // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua>
12. Mykhailova L. I. Metodyka ta metodolohiia doslidzhennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti / L. I. Mykhailova L. O. Dashutina: Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahramoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment». – 2014. – Vypusk 4 (59). – S. 3-6.
13. Mochernyi S. V. Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia / S. V. Mochernyi. – Lviv: Svit, 2001. – 416 s.
14. Nahirna V. P. Intehralnyi potentsial terytorii u konteksti hospodarskoi diialnosti rehionu / V.P. Nahirna // Ukrainskyi neohrafychnyi zhurnal. – 2010. – # 2. – S. 32-35.
15. Rehionalna ekonomika: teksty leksii / O. V. Olshanska, M. I. Fashchevskyi, I. V. Bilokon ta in.; za zah. red. M. I. Fashchevskoho, O. V. Olshanskoï. – K.: KNEU, 2009. – 328 s.
16. Statystychnyi shchorichnyk za 2014 rik // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
17. Suchasnyi tлумачnyi slovyk ukrainskoï movy : 60 000 sliv / Za zah. red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Dubichynskoho. – Kh.: Shkola, 2009. – 832 s.
18. Khymynets V. V. Ekoloho-ekonomichni zasady staloho rozvytku Karpatskoho rehionu / V. V. Khymynets // Karpatska konferentsiia z problem okhorony dovkillia «Carpatian Environmental Conference - CEC-2011 : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., Mukachevo-Uzhhorod, 15-18 travnia 2011 r.: tezy dopovidei. – Uzhhorod, 2011. – S. 244-245.
19. Khymynets V. V. Karpatskyi rehion u konteksti staloho rozvytku Ukrainy / V. V. Khymynets // Naук. visnyk UzhNU. Ser. «Ekonomika». – 2012. – # 37. – Chastyna 3. – S. 40-45.
20. Chuzhykov V. I. Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna metodolohiia: Monohrafiia / V. I. Chuzhykov. – K.: KNEU, 2008. – 272 s.

Аннотация:

Машика Г.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА КАРПАТСКОГО РЕГИОНА.

Оптимизация приоритетных направлений регионального развития является залогом системного и сбалансированного развития страны как единственного народнохозяйственного комплекса. Правильное выделение этих направлений базируется на изучении теоретико-методологических основ регионального потенциала развития, а также практических их проявлений, в частности закономерностей, тенденций и факторов влияния.

Каждый регион Украины имеет свой потенциал, это предопределяется спецификой развития территории, своеобразием его естественной среды, типом и структурой экономики, развитием отраслей хозяйства, инфраструктурным обеспечением, также историческим развитием, социально-культурными традициями населения и тому подобное.

Карпатский регион включает Закарпатскую, Ивано-Франковскую, Львовскую и Черновицкую области. Это один из старых освоенных районов Украины. Он имеет выгодное географическое положение и богатую

естественно-ресурсную базу, значительный трудовой потенциал. Это побуждало административно-командное управление наращивать промышленные мощности и сельскохозяйственное производство на этой территории экстенсивным путем. Сейчас в Карпатском экономическом районе ведущей является топливная промышленность и электроэнергетика, машиностроение, химическая, строительных материалов, легкая и лесная отрасли промышленности, агропромышленный, транспортный, рекреационный межотраслевые комплексы.

Из ряда объективных и субъективных причин в последние годы углубились тенденции к ухудшению экономического положения в регионе: разбалансировано хозяйственные связи, прогрессирует безработица, заостряются диспропорции в жизненном уровне населения в его горной и равнинной частях, приближается к критической демографическая ситуация, деградирует уникальная природа Карпат. Стойкие накопленные проблемы хозяйственного комплекса Карпатского региона предопределяют актуальность углубленного их исследования с целью определения путей их решения.

В условиях рыночной экономики Карпатский регион должен искать собственные возможности развития, должен опираться на государственную политику содействия и поддержки, а также использовать ресурсные преимущества своей территории.

Цель научной статьи была определена как анализ современных методологических подходов к изучению проблем экономической деятельности региона, а также обоснованию перспектив относительно их приложения для изучения хозяйственного потенциала Карпатского региона. Один из методологических подходов определяет хозяйственный потенциал региона как совокупную способность имеющихся в пределах региона экономических ресурсов обеспечить производство максимально возможного объема материальных благ и услуг, которые отвечают потребностям общества на данном этапе его развития. Исследование потенциала региона должно базироваться на комплексном использовании научных принципов и методического аппарата разных экономических теорий. В статье предлагается системный и комплексный подход к исследованию потенциала Карпатского региона, именно они являются основой методологических и методических исследований. Системный подход характеризует изучение объекта исследования как совокупность элементов, которые образуют систему. Комплексный подход дает возможность исследовать ситуацию или явление как отдельный объект, который имеет разные проявления и отличия. Системный и комплексный подходы тесно взаимосвязаны и должны применяться вместе. Благодаря системному и комплексному диалектическому подходам, регион рассматривается как сложная социально-экономическая система, которая постоянно развивается и связана с другими регионами разнообразными межрегиональными взаимодействиями. Исследование хозяйственного потенциала Карпатского региона предлагаем осуществлять с использованием широкого спектра методов: анализа и синтеза, абстрагирования и конкретизации, исторического, абстрактно-логического, балансового, статистически-экономического, системного анализа, расчетно-конструктивного, сравнительного, экономической статистики.

Ключевые слова: Карпатский регион, хозяйственный потенциал, методологические подходы, методы исследования.

Abstract:

Mashika H.V. METHODOLOGICAL BASES OF RESEARCH OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE CARPATHIAN REGION.

Optimization of the priorities of regional development is the key to a systematic and balanced development of the country as a single economic complex. Proper selection of these areas is based on the study of theoretical and methodological foundations of regional development potential as well as their practical manifestations, including patterns, trends and impacts.

Each region has a potential of Ukraine, predetermined by the specifics of the territory, the originality of its natural environment, the type and structure of the economy, development of industries, infrastructure software, and historical development, socio-cultural traditions of the population and so on.

Carpathian region includes Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi region. This is one of the oldest cultivated regions of Ukraine. It has an advantageous geographic position and rich natural resource base, significant employment potential. This prompted the administrative and management team to build industrial capacity and agricultural production in the area extensive way. Now in the Carpathian economic region is a major fuel and power industry, engineering, chemical, building materials, light and wood industry, agriculture, transport, recreational cross-industry complexes.

For a number of objective and subjective reasons deepened in recent years, the trend towards worsening economic situation in the region: unbalanced economic relations progresses unemployment, exacerbated disparities in living standards in its mountain and plains, close to the critical demographic situation, degrades the unique nature of the Carpathians. Persistent problems accumulated economic complex of the Carpathian region determine the relevance of their in-depth study to identify ways to address them.

In a market economy Carpathian region should seek their own development opportunities, it must rely on public policy to promote and support, and use the resource advantages of its territory.

The purpose of the article was defined as the analysis of modern methodological approaches to the study of economic problems of the region and study the prospects for their use to explore the economic potential of the Carpathian region.

One of the methodological approaches determine the economic potential of the region as the total capacity available within the region's economic resources to ensure the maximum possible amount of production of goods and services that meet the needs of society at this stage of its development. The research potential of the region should be based on the integrated use of scientific principles and analytical tools of various economic theories.

In the article the systematic and integrated approach to research potential Carpathian region, they are the basis of methodological and methodical research. Systematic approach characterizes the study object of study as a combination of elements that make up the system. An integrated approach allows to investigate the situation or phenomenon as a separate object that has different manifestations and differences. System analysis and comprehensive approach are closely linked and should be applied together. Through dialectical and systematic approach, the region is seen as a complex socio-economic system that is constantly evolving and is associated with various other regions of interregional interactions.

The study of the economic potential of the Carpathian region offer exercise using a wide range of methods: analysis and synthesis, abstraction and concretization, historical, abstract logic, balance sheet, statistical, economic, system analysis, calculation and constructive, comparative, economic statistics.

Key words: Carpathian region, economic potential, methodological approaches and methods.

Рецензент: проф. Іщук С.І.

Надійшла 18.04.2016р.

УДК: 631.44.06

Микола ФЕДОТІКОВ, Тарас ЯМЕЛИНЕЦЬ

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРИ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ

Подано історичний аналіз розвитку вчення про структуру ґрунтового покриття у вітчизняній та зарубіжних наукових школах. Висвітлено еволюцію поняття найменшої ґрунтової одиниці (елементарний ґрунтовий ареал, поліпедон, педотоп, мікрокатена тощо). Вказано необхідність використання даних дистанційного зондування для вивчення структури ґрунтового покриття та методичні проблеми, які можуть виникнути. Звернено увагу на дискусійність об'єму поняття елементарного ґрунтового ареалу.

Ключові слова: структура ґрунтового покриття, елементарний ґрунтовий ареал, ґрунтова асоціація, поліпедон, дані дистанційного зондування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вивчення структури ґрунтового покриття можна вважати одним з основних напрямів в сучасній географії ґрунтів. Ґрунтовий покрив будь-якої території має складну, мозаїчну структуру, яка є наслідком взаємозв'язку окремих ґрунтів, їх просторового розміщення, ступеня їх відмінності. Тільки спільне дослідження як горизонтальної так і вертикальної структури ґрунтового покриття дає можливість характеризувати ґрунт як самостійне тіло природи [2]. Саме така характеристика ґрунту вимагала наукового пізнання різних сторін зонально-провінційних закономірностей поширення ґрунтів у просторі, що зумовило виникнення вчення про структуру ґрунтового покриття.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Загальні теоретичні основи щодо вивчення структури ґрунтового покриття розроблені у фундаментальних працях Фрідланда В.М., Годельмана Я.М., Таргульяна В.О., Філіпа Дюшафура, Петера Фінке, Жона-Поля Легроса та інших [2, 12, 13, 18, 22]. Вивченням структури ґрунтового покриття окремих територій в Україні займались Позняк С.П., Радзій В.Ф., Гаськевич О.В., Кривульченко А.І. та інші [1, 6, 9, 10].

Мета публікації. Провести історико-

географічний аналіз дослідження структури ґрунтового покриття як одного з важливих наукових напрямків ґрунтознавства. Встановити відмінності та спільні риси у визначенні головних одиниць структури ґрунтового покриття у вітчизняних та закордонних наукових школах.

Виклад основного матеріалу. Виникненню вчення про структуру ґрунтового покриття передував значний період розвитку теоретичного ґрунтознавства, нагромадження матеріалів ґрунтового картографування, що було у свій час проведене по всій території колишнього Радянського Союзу, Європи та США, розвиток таких суміжних наук про Землю, як геоморфологія, геологія, ландшафтознавство, а також широке впровадження математичних методів в науку в цілому й в ґрунтознавство зокрема.

Розвиток вчення про структуру ґрунтового покриття пов'язують з Сибірцевим М.М. та його працею "Ґрунтознавство" (1900 р.). Саме в цій науковій праці вчений вводить поняття "комбінації ґрунтів" (для позначення строкастості орних ґрунтів підзолистої, лісостепової та степової зон) та "ґрунтового типу" (для позначення ґрунтового покриття) і звертає увагу на відмінності між комбінаціями, що зумовлені ґрунтоутворюючими породами,